

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 221

İZMİRLİ İSMAİL HAKKI

(Sempozyum: 24-25 Kasım 1995)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	50271
Tas. No:	921 İZM

Ankara 1996

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No : 221
Sempozyumlar-Paneller Serisi : 16

ISBN 975-389-238-1
96.06.Y.0005.221

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

İzmirli İsmail Hakkı

Celaledin İZMİRLİ

Doğumu

Üstadın babası yedek yüzbaşısı İzmirli Hasan Efendi olup büyük babası İzmirli Çubukçu Hüseyin Efendidir. Yüzbaşı Hasan Efendi Girid'e gittiği zaman Kandiyeli Hafize hanımı görüyor. 18 yaşında sarışın güzel bir kız olan Hafize hanımı seviyor ve nikâh ederek İzmir'e getiriyor... Hafize hanım diğer bir çok Giritliler gibi hiç Türkçe bilmiyor, Rumca konuşuyor fakat Hasan Efendi buna yavaş yavaş Türkçe öğretiyor.. Hafize hanım İzmir'e gelince kızkardeşi Hatice hanımı da İzmir'e getiriyor ve İzmir'de onu da evlendiriyor.

Hasan Efendi'nin Hafize hanım ile evlenmesinden bir sene sonra 1285 tarihinde bir erkek çocuğu dünyaya geliyor. Bu çocuğun adını İsmail Hakkı koyuyorlar.

İşte, üstat İzmirli İsmail Hakkı 1285 tarihinde İzmir'in İkiçeşmelik semtinde Kıratlı sokağında dünyaya geliyor.

Yetiştği Çevre

İkiçeşmelik semti İzmir'in o zaman en tanınmış bir semti olup Türk ve Müslüman muhiti idi..

Aile hayatı orta halli mütevacî olup babası alaydan yetişmiş sevimli, ahlâkı mazbut, ailesi efradına bağlı bir yüzbaşı idi... Hasan Efendi'nin kardeşi ve kardeşinin de çocukları olup bunlar kendi meslek ve san'atları ile meşgul bulunurlardı. Hatta, üstadın amcasının oğlu çolak Hüseyin Efendi'yi ben bile hatırlarım. 1326'da İzmir'e gittiğimiz zaman kardeşim Necmettin ile beraber İkiçeşmelik'de Yağhane sokağında onun evinde misafir kalmıştık...

Tahsili

Üstat İzmirli İsmail Hakkı dört yaşında okula başlamıştır. Okumağa çok hevesli imiş, hattâ boş zamanlarını oyun oynamakla değil, çocukları toplayıp ders okutmakla vakit geçirirmiş.. İlk tahsilini yaptıktan sonra sarık sararak babasının amcası Âmâ Hafızdan ders alarak hıfza çalışmış ve az za-

manda hafız olmuştur.. Sonra Rüştiye tahsilini yapmış ve Rüştiye mektebinde Ziyaettin Efendi'nin babası Kâmil Efendiden Farisî okumuştur; aynı zamanda medrese derslerine de devam etmiş hattâ Şazelî tarikatından bile icâzet almıştır.. Rüştiye'den mezun olunca oradaki Rüştiye okulunda bir müddet Farisî muallimliği yaptıktan sonra 1308'de İstanbul'a gelmiş ve imtihanla Darülmualimin-i Âliye'ye talebe yazılmış hem Darülmualliminde okumuş hem de Sultanselim'de meşhur hafız Şakir Efendi'nin medrese dersine devam etmiştir. Şakir Efendi'nin üçüncü seferki icâzetinden icâzet almıştır⁽¹⁾. 1310'da Darülmualimin-i Âliye'den mezun olmuştur..

Tedris Hayatı ve İdarî Memuriyetleri

Üstat Darülmualimin'den birincilikle mezun olunca o zamanın Maarif Nazırı olan Zühtü Paşa⁽²⁾ üstadın zekâ ve çalışkanlığını takdir edip İstanbul'da alıkoymuş ve Mercan idadisine din dersleri, tarih ve ahlâk muallimi tâyin ve aynı zamanda kendi çocukları için de hususî hoca tayin etmiştir. Az zaman sonra Mülkiye Âlîsi'nde Manastırlı İsmail Hakkı Efendi yerine usul-ü fıkıh muallimi olmuş ve meşrutiyetin başlarında Emrullah Efendi Maarif Nazırı olunca onun yerine Darülfünun felsefe müderrisi ve Hukuk Fakültesi'nde usul-ü fıkıh müderrisi, bilahare Medresetü'l-mütehassısında felsefe müderrisi ve Darülfünun teşkilatında da Edebiyat Fakültesi'nde islâm Felsefesi Müderrisi Üniversite teşkilatında da ordinaryüs profesör olmuştur. Bu tedris hayatı esnasında bir çok talebe yetiştiriyor, yetiştirdikleri talebelerden bazılarının adlarını bildiriyorum: Ezcümle:

Başbakan Şükrü Saracoğlu, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, milletvekillerinden Reşat Şemsettin, eski milletvekillerinden Nevzat Ayaz, eski milletvekillerinden Sadri Ethem, Zonguldak milletvekili Mehmet Emin, Diyanet İşleri Reis Muavini Aksekili Ahmed Hamdi, Diyanet İşleri Müşavirlerinden Yusuf Ziya, Profesör Ragıp Hulusi, Profesör Nimet Öztürk, eski İstanbul Valisi Süleyman Sami, Muhakemat Müdürlüğü avukatlarından Kadri Aytaman, talebe müfettişlerinden Osman Horasanlı, Bakanlık müfettişlerinden Osman Pazarlı, İstanbul Erkek Lisesi Müdürü Celal Ferdi, Ka-

(1) Hafız Şakir Efendi'nin ikinci icazeti Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendidir. Abdülaziz zamanında hocalığa başlayan Hafız Şakir Efendi İstanbul'un en meşhur hocalarından olup, bir gün kendisine fena muamele yapan o zamanın belediye reisini Talebe-i Ulüm şikayet etmişler; Abdülaziz Şakir Efendi'yi huzuruna çağırarak "Belediye reisinin cezasını sen tâyin et" demesi üzerine Şakir Efendi de "ben affettim" demiştir.

(2) Hâlen Kızıltoprakta Kadıköy Kız Lisesi olan bina Zühtü Paşa konağı olup yanında Zühtü Paşa'nın yaptırıldığı cami de vardır.

dıköy Kız Lisesi Müdürü Cafer Artaç, Pertevniyal Lisesi Müdürü Rafet Tok, felsefe öğretmenlerinden Zekeriya, Hatemi Senih, Nezahet, Faika Isan Onan, Mahmut Celalettin Ökten, İstanbul Milli Eğitim Müdürü Murat Uras tarih öğretmeni Zekai Konrapa... Konservatuar Müdürü Tevfik Ararat, kız Lisesi Müdürü İffet gibi.. yüksek mevkilerde bulunan zevat ile tanınmış öğretmenlerdir.

Üstat derslerini pek heyecanlı anlatır ve gayet güzel söylerdi. Onun dersini anlamayan hemen hemen hiç bir talebe yoktu... İslâm Tarihini anlatırken talebe bütün ciddiyetiyle onu dinler ve bazı vak'alarda ağlarlardı.. Hatta Zekai Konrapa'nın anlattığına göre Darümuallimin-i Âliye birinci sınıfında İslâm Tarihi okuttuğu zaman talebe notların daha mufassal olmasını istemesi üzerine üstat "Benden mufassal istemeyin mevsuk isteyiniz" demiştir..

Şu halde üstat tarihî vesikalara dayanan esaslı bilgiye çok kıymet verirdi.. Mevsuk olmayan bilgilere ehemmiyet vermezdi..

İdarî Memuriyetleri

Üstat tedris hayatında olduğu gibi aynı zamanda bir çok idari memuriyetlerde bulunmuştur. Maarif Nezaretinde encümen âzâlığı, Darüşşafaka Müdürlüğü⁽³⁾ Darümuallimini Aliye Müdürlüğü, Salih Zeki Beyin müdürlüğü zamanında Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri müdürlüğü yapıyor, müdürlükleri zamanında daima takdirlere mazhar olmuş iken⁽⁴⁾ Maarif Nazırı Maslûp Şükrü Bey üstadın uhdesinden fakülte müdürlüğünü alınca o zamanın Şeyhülislâmı olan Hayri Efendi üstada "sizin vüs'at-i ilminiz vardır hangi dersi ve hangi idari vazifeyi isterseniz sizi tayin etmekten haz duyarım" diyerek rahmetliyi İbrahim Paşa Medresesi müdürlüğüne ve az zaman sonra da medâris müfettişliğine tayin ediliyor; Meşihatta Darülhikmeti'l-İslâmiye teşkil edilince Darülhikme âzâlığında ve reis vekilliğinde bulunuyor; İstiklâl savaşı nihayetinde Ankara'ya davet edildiğinden, Şer'îye Vekâleti Tetkikât ve Telifatı İslâmiye âzâlığında bulunuyor ve Abdülâziz Çâviş'ten sonra onun yerine reis oluyor.. Bir müddet sonra

(3) Meşrutiyetin ilanında Darümuallimin-i Âliye'ye müdür olan Sırrı Efendi adında bir hoca tayin edilmişti. Bunun üzerine mektep galeyana gelerek, böyle bir sırda yalnız Şark ilimlerinde mütehasıs olan zatın Darümuallimin'e müdür olmasını istememeleri üzerine Maarif Nezareti müfettiş göndererek talebeye ne istiyorsunuz" diye sormaları üzerine, talebe isteğini tekrar edince Nezaret üstadı Darüşşafaka müdürlüğünden Darümuallimin-i Âliye müdürlüğüne tayin ediyor.

(4) Hatta Fransa devletinden berat-i musaddak Maarif madalyaları ile taltif olunmuştur.

da İstanbul'a gelerek İlahiyat Fakültesi reisliğine intihâb ediliyor. Üniversite teşkilâtına kadar reislikte kalıyor son teşkilâtta kendisine İslâmiyat Enstitüsü müdürlüğü veriliyor. Burada da bir müddet kaldıktan sonra emekli yaşını doldurduğu halde heyet-i vekile kararıyla bir sene daha temdit ediliyor; nihayet 90 lira aslı maaş ile ve ordinaryüs profesörlükle emekliye ayrılıyor.

Evlenmesi

Üstat, Mercan İdâdisinde muallim iken İzmir'de bulunan annesi Hafize hanımı ve küçük kardeşi Ahmet Refik Bey'i⁽⁵⁾ İstanbul'a getirterek Şehzadebaşı'nda kiraladığı evde oturuyorlar... Bu esnada 1313 yılının başlangıcında Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Lüleburgaz Kadısı Süleyman Necati Efendinin büyük kızı Nuriye hanımla evleniyor, Necati Efendinin Vefa'daki evine içgüveyi giriyor.. Bu izdivaçtan 1313 rumî ve 1315 Şaban'ında Celâlettin adında oğlu dünyaya geliyor. İlk erkek evlâdı olan Celhalettin'in doğuşundan fevkalâde memnun kalarak şu tarihî söylüyor:

Âmedyeki müjde bidâd
Ferzend-i hod Şadanbâd
Eznûr kerd zateş zuhur
Eşandder herca sürûr
Bahşayışı dadârşüd
Tarihi cevher darşüd
Yarab bisâz sahip Kemâl
Doğdu o şeb mâhi celâl

İmza

Şaban idi seb'a âşar

Hakkı kulu oldu peder.

1316'da da Necmettin adında ikinci oğlu ve 1322'de Nurettin adında üçüncü oğlu dünyaya geliyor. Nurettin on günlükken vefat ediyor... Nuriye Hanım da 1325'de verem hastalığından kurtulamayarak İstanbul'da babası Süleyman Necati Efendi'nin evinde vefat ediyor. Nuriye hanımın vefatında üstat Konya'da olduğundan cenazesinde bulunamıyor.. Nihayet Nuriye Hanımın vefatından 9 ay sonra Kadıköyü'nde Müteveli Aziz Efendi'nin kızı

(5) Ahmet Refik Bey, 1336'da Maliye Nezareti Muhasebâtı Umumîye Müdür Muavini iken mide ülserinden vefat etmiştir.

Kadriye Hanım ile evleniyor⁽⁶⁾. Bu hanımdan da 1329'da Hayrettin adında bir oğlu dünyaya geliyor...

Eserleri

Üstat eserleri itibariyle de çok velüttür. Basılı olarak elli beş eseri vardır. Basılmamış eserleriyle beraber yüzü bulmaktadır; gazete ve mecmualardaki yazıları bunun dışında kalırlar; yani hayatta mütemadiyen okuyup yazmıştır. [Beşikten mezara kadar] eserlerinin çoğu orijinaldir.. Bu eserleri grup itibariyle din ilimleri grubu, edebiyat ve tarih grubu, felsefe grubu, tasavvuf grubu olmak üzere ayırabiliriz. Eserlerinin birer birer adlarını ve mevzularını yazmak lâzımgelse yalnız bundan bahsetmek için belki 300 sahifelik bir kitap yazmak lazımgelse bu broşürde muhtasar ve müfid olan malûmatı vermekle iktifa edeceğim. Başlıca eserlerinden:

1- *Maâni-i Kur'ân*- Bu eser, Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesidir; iki cilttir. 1927'de basılmış olup, ikinci cildin sonunda Kur'ân'ın tarihinden bahsedilmektedir; çok kıymetli bir eserdir.

2- *Yeni İlm-i Kelâm*⁽⁷⁾- 1339'da basılan bu eser iki cilt olup yalnız İlähiyat kısmını ihtiva etmektedir. Nebeviyât kısmı yoktur.. Bu eserde felsefe ile kelâmî karıştırmıştır, pek çok kıymetli bir eserdir.

3- *Usûl-i Fıkıh Dersleri*⁽⁸⁾

4- *İlm-i Hilâf*⁽⁹⁾- 1330'da basılan bu eser iki cilttir. Usul-i Fıkıh'ın şubelerinden sayılan bu ilim İslâm mezhepleri arasındaki ihtilâfları bildiriyor Türkiye'de ilk defa olarak üstat tarafından yazılmıştır.

5- *Din Dersleri*-1341'de basılmış olup orta okullarda okutulmuştur.

(6) Burada üstadın her vakit söylediği beyti söylemeden geçemedim:

"Çünkü vakfeyleyemezsin ciheti aşka tenin
Mütevelli kızı sevmek ne vazifendi senin"

(7) İlm-i Kelâm, Cenâb-ı Hakk'ın isbatı hakkındaki delillerle, Sıfat-ı Celile-i İlähiye'den bahseden yüksek bir ilimdir. Mütehassıslarına (mütekellimîn) derler. Kelâm tabirini Amr b. Bâb vaz'etmiştir.

(8) İstinbât-ı Ahkâm usul-i fıkıh sayesinde olur. Fıkıhın temelidir. Fukahay-ı Hanefiye'den et-Telvîh adlı eser) sahibi Sadettin et-Teftazanî ile fıkahayı Şafiye'den Celâlettin es-Suyûti meşhurdur.

(9) İlm-i Hilâf- Bir hükmü şer'iyi muhaliflerin yıkmasından muhafaza olunması için şer'i delillerin ahvâlinde bahseden ilimdir. Bunu ilk defa yazan Hanefi fukahasından Kadî Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir.

6- *Siyer-i Nebeviye-i Celile*⁽¹⁰⁾- 1332'de basılmıştır. Üstat bu eseri Şerif Mecd ile Şerif Muhittin beylere ithafen yazmıştır.. Kitapta Hadis uyduran Veddâin'den, âlâmâtı vaz'eden muteber olmayan kitap ve risaleden zayıf ve mevzu hadislerden bahseder. Çok kıymetli bir eserdir.. Kitapta yazılı mevzu hadislerden bazılarını aynen yazıyorum:

1-“Arz kaya üzerinde, kaya öküzün boynuzu üzerindedir. Öküz boynuzunu kımıldatır ise kaya harekete gelir” meâlindeki hadis sahih değildir.

2- Cenab-ı Hak Âdem Aleyhisselâm'ı halkettiği vakit Cibril Aleyhisselâm'a “bir elma alıp boğazına sıkmağı” emretmiş ilâh.. gibi sözlerin aslı yoktur.

3- Cenab-ı Hak, cennetten arza beş ırmak akıtıyor. Seyhun, Ceyhun, Dicle, Fırat, Nil bunların hepsi cennetin esfel derecesinden olan cennet ırmaklarının birinden akıyor mealisindeki hadis inkâr edilmiş haberdir.

4- Hazret-i İbrahim'in, oğlu Hazreti İsmail'in boynuna bıçak vurup bıçağını kesmediği sözü yalandır, zındıkların mevzuatındandır.

5- Âdem Aleyhisselâm cennetten Hind'e indiği zaman üzerinde elbisesi olan bir cennet yaprağı vardı, yaprak kurdu Hind'e yayıldı, ağaçlarına yapıştı, ağaçlar telbih olurdu, işte misk, anber, kâfuru bu yapırlardandır meâlindeki hadis inkâr edilmiş haberdir.

6- Eyüb hikâyesi yani Hazreti Eyub'a şeytan musallat olarak üfürmekle Hazreti Eyüb cüzâm illetine tutulmuş, bedeninden kurtlar dökülmüş gibi haller yalan ve iftiradır.

7- Peygamberimizin sünnetli doğması hakkında hiç bir şey sabit değildir.

8- Peygamberimizin mühürü etten bir fındık gibidir, üzerinde Resulullah “sallialehyi ve sellem” yazılı idi gibi sözler yalandır.

9- Eti bıçak ile kesmenin menedildiğini bildiren hadis asla sahih değildir.

10- Peygamberimizin gündüz aydınlıkta nasıl görürse gece karanlıkta da öyle bakardı haberi sahih değildir..

(10) Siyer, Peygamberimizin neseplerinden, Mekke ve Medine'nin vak'alarından bahseden bir bilgidir. Bunun bir de Megâzi denilen kısmı vardır ki, Peygamberimizin muhareberinden bahseder. İlk Siyer yazarı İbn Şihab ez-Zühri'dir. Daha sonra Fütûhu'ş-Şâm eseriyle meşhur el-Vâkidî ve Kitâbu'l-Megâzi'siyle meşhur İbn Kuteybe siyercilerdendir.

11- İnşikak-i kamer esnasında kamerin Resul-i Ekrem Efendiğimizin yenine girmesi sözü yalandır.

12- Ceylanın Peygamberimize selâm verdiğinin aslı yoktur. Hülâsa, üstat bu eserinde bir çok uydurma hâdiseleri belirtmiştir.

7- *Garp Feylesoflarıyla Şark Feylesofları Arasında Bir Mukayese*- Bu eserini ölümünden üç ay evvel ikmal etmiştir. doğu veya Batı feylesofları arasında fikir mukayeselerini bildirmektedir.

8- *Fenn-î Menâhic*⁽¹¹⁾- Bu eser metodoloji olup Emrullah Efendi buna evvelce enhay-ı ulûm yani ilimlerin nahvi demek istemiş, merhum da buna Fenn-i Menâhic tâbirini vazetmiştir. Buna sonraları tatbikî mantık ve usuliyât dahi demişlerdir⁽¹²⁾. Bu eserinde ilimlerin sınıflandırılmasından, safsata ve mugalata gibi bahislerden çok güzel bahsedilmiştir Mugalatanın envaından olan (Sophisme de l'accident)a üstat (müşagabe) terimini vazetmiştir.

9- *Şeyh Ebubekir er-Razî*⁽¹³⁾- 1341 senesinde yazılmış olan bu eser İlähiyat Fakültesi mecmuasında yayımlandıktan sonra kitap halinde basılmıştır. Hem tabip hem feylesof olan Razi'nin hayatında, eserlerinden bahis güzel bir risaledir.

10- *Müstasvife sözleri mi? Tasavvufun zaferleri mi?* Üstat bu eseri Meclis-i meşâyî'n reisi Şeyh Saffet Efendi'nin Tasavvufun Zaferleri adlı eserine karşılık olarak yazmıştır.

11- *Gazilere Armağan*-Birinci Cihan Harbi içinde yazılan bu eser mülga Harbiye Nezareti tarafından bastırılarak orduya dağıtılmıştır, ahlâkî mahiyette bir eserdir.

12- *Anglikan Kilisesine Cevap*- Üstat bu eseri Şeyhülislâm Haydarzâde İbrahim Efendi zamanında Darülhikme âzâsı iken yazmıştır: Türkiye'de ilk defa 1335'de İsmail Hakkı İzmirli tarafından yazılmış ve ikinci defa da 1339'da Abdülâziz Çaviş tarafından daha muhtasarı yazılmıştır... 1335 yılında Anglikan Kilisesi meşihat makamına Londra'dan bir mektup göndererek dört sual sormuştu? Sualler şunlardır:

(11) Menhec yol demektir. Cemî menâhic gelir. Nefsin bilgiye ulaşması için kovaladığı umuî yollar [müşahede, sistematik... vesaire] bildiren bilimdir.

(12) Mantık ikiye ayrılmış birisine sûrî mantık -(logique formelle) diğerine de tatbikî mantık (methodologie) derler.

(13) Razi, Calinosu'l-Arab ünvanını almıştır. İtalyalı doktor Galiyen'e Araplar Calinos derler..

- 1- Din-i İslâm nedir?
- 2- Bu din, fikir ve hayata neler bahşediyor?
- 3- Zamanımızın mütenevvi zahmetlerini nasıl tedavi ediyor?
- 4- Dünyayı daha iyi ve gerek daha fena bir surette takip eden kuvâyı siyasiye ve maneviyeye ne diyor?

Meşihat meseleyi Dürülhikme'ye havale ediyor, bunun üzerine üstat bu mevzua dair bir eser kaleme alıyor. Maksudı her cihetle kâfi olan bu eser heyetin mazhanı takdiri olmuştur... Üstadın bu eserinin üzerinden beş sene sonra da Şer'îye Vekili Vehbi Efendi daha muhtasar ikinci bir eserin kaleme alınması için Abdülâziz Çaviş'ten yine rica ediyor ve 1339'da basılan Abdülâziz Çaviş'in eseri çıkıyor ve Mehmet Akif tarafından Türkçe tercüme ediliyor⁽¹⁴⁾. Bunlardan başka fıkıh grubundan (Kitabülifta velkaza) ve fıkıh tarihi, felsefe grubundan da (İslâm Felsefesi Tarihi ve Miyâru'l-Ulûm, İhvan-ı Safâ felsefesi) adlı eserleri ile Sebilürreşad, Sıratımüstakim, Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri mecmualarında İbn Sina, Farabî, Tekâmül Nazariyesi adlı makaleleri meşhurdur. Bu makalede 400 hicrî tarihlerinde yaşayan Basra'da İhvan-ı Safa feylesoflarının⁽¹⁵⁾ (transformisme) teorisi hakkında malûmat beyan ettiklerini yazıyor... Son zamanlarda İslâm-Türk Ansiklopedisi'nde bir çok yazılar yazmıştır.. Üstadın gazetelerde makaleleri de meşhurdur bilhassa Tasvir gazetesinde Peyami Safa ile ilmî münakaşaları vardır...

İsmail Hakkı İzmirli'nin Din İlimlerindeki Mevkii ve Yaptığı İnkılâp

Üstadın din ilimlerindeki mevkiiini yazmak çok mühim ve pek uzun bir iş olmakla beraber esaslı noktaları muhtasaran izaha çalışacağım:

1- İlmî Kelâmdaki Mevkii: Üstat Türkiye'de yeni ilm-i kelâmı yazmakla kelâm ile felsefeyi mezcetmek suretiyle mühim bir inkılâp yapmış yani vaktiyle Gazâlî'nin⁽¹⁶⁾ yaptığı inkılâbı üstat Türkiye'de ilk defa olarak yapmıştır. Bu hâdiseyi kısaca anlatayım:

(14) Abdülâziz Çaviş'in Anglikan Kilisesine Cevap adlı eserinden...

(15) İhvan-ı Safa feylesoflarından (Zeydi bin Refâ'a)ile (Ebu Süleyman el-Büsti) meşhurdur.

(16) Mustasfâ, İhyâ-u Ulûmiddîn, sahibi olan Gazâlî 505'de vefat etmiş ve Hücetüİslâm namını almıştır.

İslâm âlimlerinden **Gazâlî**, kendinden evvelki kelâm âlimlerine⁽¹⁷⁾ muhalefet ederek terkib-i aklıyı, mantığı kabul etmiş hattâ “mantık bilmiyenin ilmine itimat yoktur” diyerek mantıkî ilimlerin mukaddimesi addetmişti.. Gazâlî-İn'ikâs-i edilleyi reddetmiş⁽¹⁸⁾ ve o tarihten itibaren Fahrettin-i Râzî, Seyfettin el-Âmidî, Gazâlî'ye ön ayak olmuşlardır. Gazâlî böylece bir inkılâp yapmış ve kendi tarikatini kendinden bir asır sonra Fahrettin er-Râzî ikmâl etmiştir. Yani Razi, kelâm ile felsefeyi karıştırmış ve bunları tek ilim kılan bir yol açmıştı. Hattâ bundan sonra gelen Nasîrüddin Beyzâvî kelâm ile felsefeyi o kadar karıştırmıştır ki, kelâm adeta felsefeden ayrılamayacak bir hale geldi. Nitekim Beyzavî'nin (Tevâlic) adlı eseri buna açık bir misâldir.. İşte müteahhirîn ilm-i kelâmı Gazâlî ile başlamış, Râzî ile kemâla gelmiş Âmidî⁽¹⁹⁾ ile genişlemiş, Beyzâvî ile en yüksek mertebeye çıkmıştır.. İşte böylece ehl-i kelâm mesleği bir felsefe mesleği oldu... Fakat bu kelâm ilminin mütehasısları 1000 tarihlerinden sonra azalmış ve domeni dahiline aldığı eski felsefede münkariz olmuş yerine batı felsefesi kaim olmuş idi.. Batı felsefesi sonraları memleketimize girmekle bugünkü zihniyete göre yeni bir şekil kazanması zarureti hasıl olmuştur. Bu zaruret karşısında Şer'îye Vekâleti Tetkikat ve Telifat'ı İslâmiye Heyeti yeni ilmi kelâmın yazılmasını arzu ettiğinden bu işi üstat İsmail Hakkı İzmirli'ye tevdi etmiş, üstat da Türkiye'de ilk defa olarak yazılan yeni ilmi kelâmı felsefe ile birleştirmiştir.. Bu itibar ile Türkiye'de yeni kelâm biliminin mübdii, imamı İsmail Hakkı İzmirli'dir... Şu halde Gazâlî ve Razî gibi değerli âlimlerin beşinci ve altıncı hicrî asırda yaptıkları inkılâbı üstat bu asırda yapmıştır..

2- *Hadisteki Mevkii*- Hadiste, bilhassa nakd-i ricâl ilminde⁽²⁰⁾ mahir idi.. Hatta Taberî tarihindeki mevzu hadisleri bu ilme dayanarak meydana çıkarmıştır.. Üstada göre Taberî tarihinin aslında gerek sahih ve gerek mevzu hadisler ravileriyle birlikte yazılı ise de tercümesinde raviler yazılmayıp vak'aların hepsi olduğu gibi yazıldığından Taberî tercümesinin bir

(17) Bunlar Kudemay-ı mütekelliminden olan İbn Küllâb, Eşrârî, Bakillânî'dir.

(18) Delilin ademinden medlulünde ademi lazımgelir diyorlardı ki buna [İnikâs-i edille] derler. Gazâlî bunu kabul etmemiş ise de ondan evvel gelen Eşariye imamı Bakillânî inikâs-i edilleye taraftar imiş.

(19) Seyfettin el-Âmidî Şafîî fukahasıdır. *Ahkâm* adlı eseri vardır, vefatı 631 (*İlm-i Hilâf*).

(20) Nakdi rical ilmi ravilerin ahvalini bildiren bir ilimdir. Bir hadisin sahih olması için senedi muttasıl ravileri âdil ve zabıt olması lazımdır. Yani hadisin takip ettiği yolun ravilerden her birinin mafevkünden iştirmek suretiyle müntehasına kadar vasil olmasıdır. Buhârî'nin kitabı en sahihidir.

kısım yalan vak'aları da beraber yazılmıştır. Bu itibar ile Taberî tercümesi mevsuk bir tarih değildir..

3- *İlmi Hilaftaki Mevkii*-Üstat ilmi Hilafta şimdiye kadar Türkçe yazılmamış mühim bir eser yayınladı hattâ denilebilir ki bu ilmî medreseye o dahil etti. Usulü fıkıh da gayet mühim bir mukaddeme yazdı ve esbabı ihtilâfı⁽²¹⁾ toplayarak tedarik etti.. faiz hakkında mühim tedkikatta bulundu, Türkiye'deki yalnız füruu fıkıh⁽²²⁾ ile meşgul olanların mesleğine muhalefet ederek zuhur eden yeni vak'aları, gerek Hanefî mezhebi ve gerek diğer mezheplere göre halletmeye, o mümkün olmadığı takdirde usulü fıkıhı rehber edinerek o meseleler hakkına içtihat edilmesine usulü fıkıhtaki istihşan kaidesinden istifade edilmesine⁽²³⁾ taraftar idi. Binaenaleyh "Fıkıhı İslâm'da dumur yoktur her asrın ihtiyacına tatbik olunabilecek ahkâm edille-i şeriyeden istihraç olunabilir ve olunmalıdır" diyordu.

4-*Tasavvuftaki Mevkii*- Üstat tasavvufta da pek yüksek bir kudreti haiz idi, mutasavvıfların en büyüklerinin kitaplarının inceden inceye tetkik ettiği gibi batıdaki mutasavvıfların da eserlerini tedkik etmiş ve mukayeseler yaparak İslâm mutasavvıflarıyla batı mutasavvıfları arasındaki görüş farklarını birer birer beyan etmiştir, Türkiye'de şimdiye kadar hiç kimsenin yapmadığı bu işi yapmıştır⁽²⁴⁾.

İslâm Tarihindeki Mevkiine Gelince- Bu ilimde kendisi büyük bir kudret sahibi olup şöyle söylüyordu:

"İslâm tarihinde üç kısım ulema kitap yazmışlardır; Üdeba, Fukaha, Muhaddisin.. Üdeba, rivayetlerin içinde sahih ve sahih olmayanlarını tefrik edemediklerinden bunların tarihlerine itimat olunmaz nitekim *Zehebi*'nin tarihi *Ebülfida*'nın tarihine itimat cihetiyle müracaaktır.

Fukahanın yazdığı tarihe gelince; bunlarda rivayetlerin sahih ve gayri sahihini tamamiyle tefrik edemediklerinden onların da tarihlerine o kadar itimat edilmez.

(21) Fıkıh âlimleri arasındaki ihtilâfların sebepleri.

(22) Fıkıh ikiye ayrılıp birisi usul-ü fıkıh diğeri füruu fıkıhtır ki ibadet ve muamelâtta, ukûbattan bahseder (ukûbat, şer'i cezalardır.)

(23) İstihşan, insanların ihtiyacına göre yeni ahkâm vaz'etmektir, yani kolaylık için güçlüğü terketmektir. İslâm dininde asıl olanda budur. İmam-ı Âzam (80-150) istihşan ile amel ederdi.

(24) Hollandalı feylesof Mistik Spinoza Panteist'dir. (Alemden tek cevher vardır, Allah âlemden hariç değildir) Bu Vucudiye (Pauthéisme)dir. Doğu mütesavvıflarından ise (Cüneydi Bağdadî) meşhur olup mükâşele ile meşgul olmuştur.

Muhaddisine gelince; Bunlar rivayetlerin doğru ve yalanlarını pek iyi tefrik ettiklerinden asıl bunların eserleri muteber ve doğrudur; maalesef Türkçe'ye üdebanın tarihleri tercüme edilmiştir...

Üstadın Kendisine Sorulan Sorular ve Alınan Cevaplar

Üstat hem babam hem de metodoloji ve siyer hocam olmak dolayısıyla kendisiyle konuşma esnasında, muhtelif zamanlarda din ilimlerine, ahlâka, mantığa ait bazı sualler sorar ve aldığım cevapları not ederek istifade ederdim. Mühim olan bazılarını aynen bildirmeği faydalı bulunuyorum:

S-1 Aklen mümteni olan şeylere kudreti ilâhiye taallük eder mi?

C-1 Aklen mümteni olan şeylere kudreti ilâhiye taallük etmez, fakat bu aciz değildir. Allah müsebbibatı esbabı ile halkeder. Meyvayı ağaçla yaratır, yağmuru bulutla yağdırır, âsarını müessirattan ayırmaz.

S-2 Fazilet nedir?

C-2 Fazilet, yalnız vicdâni vazifemizin emrine itaat ederek hissiyatımızın temayüllerine karşı mukavemet eden bir ahlâk kaidesidir ki bunun zıttı rezilettir.. Faziletsiz adam mes'ut değildir, zira hakikî saadet mal ve mevki ile değildir.

S-3 Adalet nedir?

C-4 Adalet, muamelâtta ifrat ve tefrit arasında emri mutavassıttır. Yani mükâfat ve mücazat da tevazündür; Buna binaen hayıra mukabil kemiyet ve keyfiyet itibariyle müsavi hayır ile, şerre mukabil de aynı derecede şer ile muamele edilirse adalete riayet edilmiş demektir. Fazla hayır ile muamele edilmeye ihsan, fazla şer ile muamele edilmeye de zulüm derler; Çünkü bir kabahatin cezası anın misli olan cezadır fazlası adaletsizlik olur ki zulüm demektir. Adalet mekân ile, zaman ile, şahıs ile muteber değildir.

S-4 Hak nedir?

C-4 Hak, hükmün vakiya mutabık olmasıdır, hüküm vakiya mutabık değilse o zaman haksızlık olur ki bu hükmü batıldır. Hükmü batıl ile amel kat'iyen caiz değildir.

S-5 Vicdan nedir?

C-5 Vicdan, nefsi natıkanın bir hassasıdır ki onunla insan kendi kendini muhakeme eder; yaptığı işlerin iyi veya fena olduğunu takdir eder ve bu muhakemenin neticesinde sevinç veya teessür duyar.. akıl vicdanın

reisi, his onun icra memurudur. Şu halde vicdan hem akla, hem de hisse merbuttur. Vicdanın hükmü (ene-moi)nin dahilinde kalmayıp harice de akar yani diğerlerinin efulini de muhakeme eder onların hareketi takdire şayan ise faili hakkında bir muhabbet, eğer şayanı takbih ise faili hakkında bir nefret duyar.

S-6 Hayır nedir? Ve kaç türdür?

C-6 Hayır, insanın tab'ında saklı, bir iyilik yapmak hasleti olup başlıca iki türdür.

Birine hayrı mutlak diğerine hayrı ahlâki derler...

Hayrı mutlak, mahiyeti e'alde görülür, hayrı ahlâki ise maksattadır. Meselâ halka gösteriş için sadaka veren adamın hayrı hayrı mutlaktır. Çünkü sadaka verilen kimse için faideyi muciptir fakat maksadı gösteriş olduğu için buradaki hayır, kıymetli ahlâkiyi haiz değildir; eğer sırf hayır maksadiyle, fıkara hakikaten acıdığından sadaka verirse o hayrı ahlâkidir tam manasiyle ahlâki kıymeti haizdir; doğrusu hayrı mutlak daima hayrı ahlâki bakımından ifa etmektedir..

S-7 Ahlâkın kuvvei müeyyedesı nelerdir?

C-7 Ahlâkın kuvvei müeyyedesı; Vicdan, vicdanı âmme, kavanini devlet, dindir; bunların içinde en kuvvetlisi dindir; Zira insan vicdanını aldatabilir, vicdanı âmmeden de saklayabilir, devletin kanunlarından da kaçamak yollar bulabilir fakat Allah'tan hiç bir suretle saklayamaz; kalbinde Allah korkusu olan insan ahlâk kaidelerine daha ziyade riayet eder..

S-8 Kaç türlü imkân vardır?

C-8 İmkân iki türdür birisi fizikî imkân, diğeri aklî imkândır. Fizikî imkân tabiat kanunlarına dayanır⁽²⁵⁾, aklî imkân metafiziğe dayanır.. Tabiat kanunları küllidir fakat zaruri değildir. Zira tabiat bilgisinin kaidelerinin aksi aklen mümkündür meselâ umumiyetle kuşlarda mide iki tanedir fakat üç mideli kuş tasavvuru fizikman mümkün değilse de aklen mümkündür; işte buna imkânı aklî derler. Aklen her şey mümkündür; akıl ancak maddeler arasındaki tenâkusu kabul etmez; mümkün olan her şey vâki olabilir zira vuku imkân ile mebsuktur.

S-9 İhtimal kaç türdür.

C-9 İhtimal bir kaç türdür? Yüzde bir ihtimal vehim, yüzde ikiden el-

(25) Kavânîni tabiat' iki vakânın, iki mevcudun gösterdiği sabit nisbettir. Koyun koyundan doğar.

liye kadar şüphe, yüzde elliden sonra zanni racih, yüzde doksan ihtimal zanni galiptir. Yüzde yüz ise yakındır. Yakın, insanın öğrendiği şeyin nakısına ihtimal vermeyerek inanmasıdır..

S-10 İlim nedir? İlim metâ olur mu?

C-10 İlim, hadisatı kanuna bağlayan bir bilgi mecmuasıdır (science) hadisatı kanuna raptedemeyen bilgiye âmiyane bilgi derler ki frenkler buna (Connalsence) diyorlar.. İlim hiç bir zaman metâ olamaz hatta Türk filozofu Farabi “İlmi para kazanmaya alet ittihaz edenlere yalancı filozof” diyor. İlim, mânevi bir servettir ki maddî servetin fevkindedir âlim maddeten değil, manen zengindir.

S-11 İnsaniyetin mabihilimtiyazı nedir?

C-11 İnsanın mabihilimtiyazı yani Diferansi ahlâk ve ilimdir hattâ Moralistler ahlâki ilmin fevkinde tutarlar doğrusu da budur; Ahlâksız bir âlimin ilminden, bir cahilin fazileti safderunanesi elbette daha iyidir.

S-12 Mahşer nasıl olacaktır?

C-12 Mahşerin cismanî mi yoksa ruhanî mi olacağı hakkında feylesoflarla mütekellimler arasında ihtilâf vardır. Fakat haşrı ruhaniye taraftar olanlar daha çoktur.. Filhakika ruhanî haşır cismaniye müraccahtır zira ecsam daima fenaya mahkûmdur, harap olur; cansız cisimler bile fizikoşimik müessiratin tesiriyle kompoze veya dekompoze olurlar; buna binaen cismanî âlem fani, ruhanî âlem bakidir.

S-13 Hüküm verirken nelere dikkat etmelidir?

C-13 İnsan hüküm verirken daima mahlası mantıkiye (itidal, dikkat, garizsizlik) dikkat etmelidir. İtidalini muhafaza edemeyen rasyonel düşünmeyerek hissiyatına tabi olmak tehlikelidir. Zira his emrini kalpten alır kalp ise akla müracaat etmeksizin insanı heyecana getirerek karar vermeye sebep olur; buna binaen kuvayi ruhanîyeyi tatil, itidali giderek heyecanı çoğaltır, ihtirası uyandırabilir... İtidalini muhafaza edemeyen, iyice dikkat etmeyen ve garezkâr olan veya maksat ile hareket eden insanların vereceği hükümde haksızlık olabilir. Hakikat aleyhimizde dahi olsa hükmü doğru olarak vermeli, leh veya aleyhte verilecek kararları daima rasyonel sebeplere istinat ettirmelidir. Yakın hasıl olamadığı zamanlarda yüzde doksan ihtimal olan zannı galip ile hüküm vermek ancak hukuken caizdir.

S-14 Aşk maddi mi veya mânevi mi olmalıdır?

C-14 Maddî aşk şehvanî hislerden doğar kadına olan muhabbet gibi.

Kant biz ancak hayıra âşık oluruz hayırın tahakkuk ettirmek yaradana aittir. Dekart ise mânevi aşk bütün hislerin en ulvisidir diyor.

S-15 Dünyada yapılacak en mühim iş nedir?

C-15 Dünyada yapılacak en mühim iş, insanlığın terbiyesini, ahlâkını ıslaha çalışmak ve bunların tekemmülüne hizmet etmektir. İnsan evvelâ ahlâkî faziletlerin kaideleri hakkında bir fikir sahibi olmalı ve bu kanaatin dünyada kökleşmesine çalışmalıdır. Kant, "O veçhile hareket et ki fiilin bir kaideyi umumiyye olabilsin" diyor.

Netice- Şu izahlardan anlaşılacağı üzere üstad, dindar, mutekid, mâneviyatı sağlam olup mütesavvıflarla mütekellimleri, bilhassa selef mezhebini⁽²⁶⁾ müdafaa edenleri muhakeme eder, hep zayıf noktalarını ortaya kor ve kendisi de daha ziyade selef mezhebine meylederdi. Üstad ideal ve rasyonel düşünen, düalist bir filozoftur⁽²⁷⁾, idealizmi daima realizmin üstünde görmüştür; geniş düşünceli bir müslümandır. Hatta "İslâm dini maslahat dinidir, maslahat nassa tekaddüm eder"⁽²⁸⁾ dediğine göre muğlak şekildeki dinî meseleleri formüle edebilirdi. Bünden dolayı tarih öğretmeni Zekâi Konrapa üstada (zamanın İmam-ı Âzamı) demiştir. Siyer-i Celile'l-Nebevîye adlı eserini yazdığı zaman tarihi edyan müderrisi Mahmud Esad Efendi üstada "Allah senden razı olsun, ne iyi ettin de bu kitabı yazdın, mevzu hadislerle ben bir türlü inanamıyordum, fakat bir şey de söylemiyordum, sen benim müşkülümü hallettin" dediğini babam bizzat bana söylemiştir. Bazı kimselerin ehemmiyet verdiği (*İza tehayyertüm filumuri festeinu min ehililkubur*) cümlesinin⁽²⁹⁾ aslı olmadığını ve buna karşı cevap olarak üstad fatiha suresindeki (*İyyake na'büdü ve iyyake nestain*)i hatırlatmış ve ve ancak Cenab-ı Hak'tan istiane edilir ve ancak ona tapılır. Ölüden yardım istenmez. Hatta bazı türbelerin parmaklarına bağlanan dü-

(26) Selefiye, sahaçe ve tabiîn mezhebinde bulunan fukaha muhaddisindir, yani saf/ehl-i sünnet mezhebidir, selefiyenin yolu Kur'ân yoludur, Kur'ân yolu da ta'zimi bari hususunda mütalağa edip tafsilata dalmamak, vücudu bariyi ıcsamı arziye ve semaviyenin kısımlarıyla istidlal edip, münakaşayı mucip ve halli müşkül olan bir takım meselelerle uğraşmamak, ancak Kur'ân-ı Kerim'in gösterdiği veçhile edillei akliye ve nakliye ile akaidi İmanîyei isbat eylemektir ki bu yol en salim olandır.

(27) Dualisme, ruh ile bedenin iki ayrı ve müstakil âlem olması fikridir. Felsefede dualisme teorisi derler, bunun zıddı monismedir, maddiyun monisme taraftandır. (Ruh mebdai fikir) cisim değil, mütehayyiz değil ruhânî nurdur.

(28) Gazâlî maslahat yerine istislâh ta'birini kullanmıştır ki bundan maksat da halktan fenalığı defetmektir. Maslahat zarurî, küllî ve kat'i olmalıdır.

(29) "İşlerinizde şaşırduğunuz zaman ölülerden yardım isteyiniz" demektir. Bu hususta Kâtib Çelebi'nin (Mizan ül hak) adlı eserinde izahat vardır.

ğümlü iplerin, türbe örtülerini yüze sürerek öpmenin ve Eyup türbesindeki ayak izi olan mahale yüzünü sürmenin katiyen doğru olmadığını, ölünün ancak ruhuna fatiha okunabileceğini ve hayırla yadedilmesinin doğru olduğunu bir çok defalar söylerdi. Babam cidden yüksek teolog kıymetli bir müverrih Arap âlimlerinden zeki magamızın tabiriyle Arap edebiyatının şarhi idi.

Üstadın Tarih Kongresine İştirâki

Üstat 1932'de Ankara'da Türkocağı binasında yapılan Tarih kongresine iştirak ederek Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi Sayın Bay Şemsettin Günaltay "İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii" hakkında konferans verdiği vakit üstat da ona mukabil olarak ehli sünnet âlimleri ve feylezoflar hakkında söz söyleyerek⁽³⁰⁾ "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kaleme aldığı tarih kitabında millî gaye gözetildiğini, ilmî metodlar ile gidildiğini, her mevzuun bir delile bağlandığını, asırlarca müslümanlara piştarlık eden Türklerin İslâm dünyasında en büyük alimleri, en büyük filozofları yetiştirdiklerini, İslâm medeniyetinin gerek temel atılmasında, gerek genişlemesinde bütün milletlere alemdar olduklarını açık bir delil ile irfan alemine hitap ettiğini, Türklerin tesirini, fikrî hayatı ve Türk irfanı hakkında kitabın bazı noktalarını tavih etmek istediğini ve Bay Şemsettin Günaltay'ın vaktin darlığından nâşi beyan edemediği bazı cihetlerde ilavelerde bulunarak, İslâm'ın zuhurundan evvel Türk filozofu İskitlerden *Anaharis* olduğunu, Araplarda *El-Kindî* ile Yemenli *Hemdâni*'den başka filozof olmadığını diğerlerinin ya Türk veya Türklerin şakirtleri olduğunu ve İslâm felsefesi Türk felsefesi mahiyetinde olduğunu, Bağdat'ta, Şam'da felsefeyi yayınlayan *Farabi*⁽³¹⁾ ana yurttan ise *İbn Sina* olduğunu ve İbn Rüş'ün İbn Sina'nın talebesi olduğunu ve ahlâk felsefesini ortaya koyan ve Arap lisaniyle en evvel evrim teorisini yazanın ihvani sefa filozoflarından *Ebu Süleymanibli* olduğunu, Farişî dil ile yazan da Celâlettini Rumî ve Türkçe olarak yazan da Kınalızade *Ali Efendi* olduğunu, sünnî ve mutezilenin akla pek kıymet verdiklerini ve ilk

(30) Ehl-i Sünnet Peygamberimizin gittiği yoldan gidenler; mutezile ise ehl-i sünnetten ayrılan ehli bid'at müslümanlardır. Ehl-i sünnet, Hanefî, Şâfiî, Hanbelî, Malikî mezhepleridir ki bunların salıklarına Sünnî derler. Bu da ikiye ayrılır. Birisi Amme diğeri Hassa'dır. Ammeler: Matüridiye, Eşariye gibi... Hassalar: Selefiye gibi ki Gazali Amme'ye tabi olup İbni Teymiye (ö. 728) ise Hassaya tabidir. Eşariye indinde ef'ali ilâhiye hikmet ile sebeplenmemiştir. [İlm-i Kelâm I, H. I]

(31) 339'da Şam'da ölmüştür.

Türk muhaddisinin İbnü'l-Mübarek olduğunu ve cedeli fıkıh ilmini vazedenin *Pezdevî* olduğunu” mükemmelen anlatmıştır⁽³²⁾. Bu kongrede *Atatürk*'ün de takdirlerine mazhar olmuştur.. 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda *Tarih* kongresine de iştirak etmiş ve burada da Türkler'den uzun uzadıya bahsetmiştir.

İsmail Hakkı İzmirli Kütüphanesi

Süleymaniye Kitaplığı içinde bulunan (İzmirli İsmail Hakkı Kitaplığı) 3700 cilt kitap ihtiva etmektedir. Bu kitapları üstat tamamıyla kendi parasıyla tedarik etmiştir.

Ben çocuk iken hatırlarım; Vefa'da Şemsettin Mollagürani mahallesindeki evimize her hafta küfe ile kitaplar gelir, babam okuma odasına çekilerek bunları mütemediyen okurdu biz onun yüzünü ancak yemek zamanları görürdük. Böylelikle 3700 cilt kitap elde etti büyük bir oda sırf kütüphane için ayrılmıştı. Kitaplardan umumun da istifade etmesini düşünen üstat bunları vakfetmeye karar verdi. 1338'de Mebanı Hayriye Müdürü olan Esat Serezli kitapların tasnif ve tahririne resmen beni memur etmişti. Yanan meşihat dairesinde bir ay bu kitapların tahririyle meşgul oldum. Nihayet Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki depoya bu kitaplar yerleştirildi. Ve resmen (İzmirli İsmail Hakkı Kütüphanesi) tesis edildi. Vakfiyesi de Esat Serezli tarafından yazıldı. Artık üstat haftada iki gün muntazaman kendi kitaplığındadır. İzmirli İsmail Hakkı kitaplığındaki kitaplar muhtelif bilimlere aittir. Din ilimlerine, felsefeye, tarih ve edebiyata ait Arapça, Türkçe, Fransızca yazılmış eser pek çoktur. Bunlardan maâda tıp, matematik, tabiiye, iktisat, hukuka, kütübi mevsuat adıyla ansiklopediye, coğrafyaya ait bir çok eserler vardır. Ansiklopedik eserlerden Emrullah Efendi'nin *Muhtülmarifi*, Fransızca beş cilt mon profesörler, Kamil Flamaryonun sekiz cilt resimli ansiklopedisi mevcuttur.⁽³³⁾ Üstadın kendi branşı haricinde olan 48 ciltte askerî ilimlere ait eserleri vardır. Şu halde kitaplıkta her fenden ve herkesin faydalanacağı kitaplar vardır. Bu itibar ile 20 Nisan 1946 tarih ve 493 sayılı sayın Milli Eğitim Bakanımız'ın imzasıyla gelen bir yazıda “Türk ilim ve irfanına hayatı boyunca değerli hizmetlerde bulunmuş ve kitap koleksiyonlarını Süleymaniye kitaplığı'nda irfanımıza armağan etmek suretiyle de örnek alınmaya değer yüksek bir feragat göstermiştir” diyerek si-tayışkârane bir dil ile üstadı takdir etmiştir.

(32) Birinci Türk Tarihi Kongresi adlı kitaptan.

(33) Bu eser 2000 resimli olup on dokuzuncu asıra kadar olan malumatı havidir.

İzmirli İsmail Hakkı'nın Jübilesi

Üstat emekliye ayrıldıktan epey zaman sonra Profesör Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ile beraber Profesör Hilmi Ziya onun için bir jübile yapmak istiyorlardı. Kendisiyle görüşerek lâzımgelen izahatı aldıktan sonra 8 Aralık 1944 Cuma günü Kadıköy Halkevi'nde jübilesi yapıldı. O gün bütün liselerin son sınıf talebeleriyle yüksek öğretmen okul talabeleri ve dostları hazır bulunmuşlardı. Merhum bay Mehmet Ali Ayni ilk evvel kürsiye çıkarak üstadın meziyetleri hakkında söz söyledikten sonra, beynelmilel mevkii hakkında torunu Mevhibe İzmirli ve kelâm tarihindeki mevkii hakkında Erenköy Kız Lisesi Müdürü Faika Onan ve hocalık hayatı hakkında kayınbiraderi avukat Kadri Aytaman sözler söylemişlerdir. Faika Onan'ın söylediği sözü aynen yazıyorum:

Kadıköy Halkevi'nden sayın emekli profesör İzmirli İsmail Hakkı'nın 75'nci yılından ötürü yapılan jübilede söylenmiştir:

75 yıllık ömrümün 50 yıllık bölümünde öğretmenlik yapan öğretim değeri üstün, basılmış ve henüz basılmamış eserleriyle bilgi hayatımızda yeri belli sayın üstadımız için bu pek yerinde ve yolunda topluluğun temininde harcanan ve esirgenmeyen himmetlerin öğretmenliği aziz ve kutsal tanıyan genel eğitimimizin en güzel ve manâlı bir görüntüsü sayar. Bu arada eski bir talebeleri olduğumdan ötürü beni de vazifelendiren tertip heyetine şükranlarımı sunarım.

Sayın profesörlerimiz ve genç arkadaşlar:

Hocamızın hayat ve şahsiyetini, milletlerarası değerini, eserlerini, Türk tefekkür tarihindeki yerini belirttiler ve belirtecekler, ben de kısaca kendilerinin felsefeye intisaplarından başlayarak Yeni Kelam isimli eserini ilim tarihimize hediye etmek suretiyle Kelâm tarihindeki yerlerini İslâm felsefesine hizmetlerini belirterek bu alandaki orijinalitesini kısaca önünüze koymaya çalışacağım.

Hocamız 1894-1312 tarihinde Mülkiye Mektebinin İdadi sınıflarında Arabî öğretmenliği yaparken Felsefî mevzulara karşı duydukları temayülleri okuyor ve hatta yazıyorlardı.

Âli Paşa'nın sedareti zamanında açılan Darülfunu'nda Mantık Muallimi bulunan Abdülkerim Efendi'nin Mizanül İtidal adlı eserinde bahsettiği Yeni Mantıktan nakiller yapmak suretiyle Porfilyüsün İsagocisine Miyarilulüm adıyla yazdıkları şerh bu devrin mahsulüdür.

1907-1325'de Edebiyat ve İlahiyat Fakültesi'nde müdür bulunuyorlar ve İlahiyat Fakültesi'nde usulü fıkıh okutmaktadırlar. Burada öğretim değerlerini kayıt eden talebelerinin hâtıralarını kaydederek mevzuma devam etmeyi vazife bilirim.

Memleketimizde felsefe babası diye anılan Emrullah Efendi bu tarihlerde Darülfunu'nda Hikmeti Nazariye adıyla felsefe okutmaktadırlar. Emrullah Efendi'nin Maarif nezaretine geçmesiyle Felsefe dersleri tamamen hocamıza veriliyor. Bu yıllarda İlahiyat Fakültesi'nde İskolastik felsefe ile Kelâm okunmaktadır. Esasen Allah'ın zatından, sıfatlarından, mebde ve maat meselelerinden Seyyit Şerif'in tarifine göre kanuni İslâmî üzerine bahseden Kelâm ile iskolastik felsefe o kadar birbirine karışmıştır ki, iman ve ahret bahisleri olmasa Kelâm ile felsefeyi birbirinden ayırt etmeğe imkân kalmamıştır.

Hocamız garplı bir felsefe anlayışı, metodik bir çalışma ile yeni bir İlm-i Kelâm ihtiyacını hissettiler. Bu adı taşıyan matbu eserleri böylece ortaya konmuş oldu.

Hocamızın eserlerini tanıtacak genç arkadaşım da imkân nisbetinde tahliller yaparak değerini belirteceği yeni İlm-i Kelâm eserini ele alarak Kelâm tarihindeki mevkiini tebarüz ettirmek için kısaca diyebilirim ki:

Eshâbîkirâm ve tabiîn asrında ahkâmı itikadiye ve mesaili imaniyenin nazari şer'iden gayri bir mantık ile isbat ve teyidine lüzum bile hissedilmiş değildi. Çünkü onlar Hakk'ın kitabına, Resulün sünnetine doğrudan doğruya inanıyorlar, Şer'i nazar kâfi geliyordu.

Hicretin birinci asır sonlarına doğru imân ve akîde meselelerinde husule gelen ihtilâf, bit'atlardan dolayı dini akîdeleri edille ile ispatlamak, bilhassa dinde yeri olmayan mücadeleve münazaaları halletmek endişesiyle Kelâm emrolmuştu. Kelâmcılar aklı sarîh ve nakli sahihi birleştirmek suretiyle dini meseleleri isbat ve teyide kalktılar.

Bu biraz da devrin hazırladığı tarihî bir zaruretti. Bilhassa Halife Memun zamanında Aristo ve Eflâtun'un kitaplarıyla beraber Matematik, Tıp, Elkimya, Astroloji ve Astronomiye ait Yunanca eserler Arapça'ya çevrildiği bir devirde İslâm aleminde asırlarca müddet dinin ahkâmı itikadiyesi her türlü tariz ve intikattan münazaa ve ihtilâflardan masun kaldığı halde bilâhare bu ahkâmı tevil, tahrif ve iptale kalkan meslekler (Cehmiye, Kaderiye, Mürcia, Cebriye, mütezile) gibi mezhepler meydana çıkmış bazı şüpheler uyandırmış ve İslâmî esasları müdafaa mecburiyetleri hasıl olmuştur.

İşte biraz evvel de bahsolunduğu gibi İlm-i Kelâm dini akideleri ispatlamak kastıyla dinî bir ilim şekline koymak isteyenler tarafından tedvin olunmuştu.

Her ne kadar Kelâm tabirini ilk kullanan Amrî İbni Bab⁽³⁴⁾ ise de eshap ve tâbiinin akidesine aykırı olarak ilmi Kelâma dair ilk eser telif ve tasnif eden Ebu Huzeyfe Vâsıl bin ibn Ata olmuştur⁽³⁵⁾. Yolunda ve izinde yürüyenlerle iş o kadar ileri gidiyor ki artık Akaidi İslâmîye Nusus Kuraniye, Peygamberimizin haberlerinden değil Kavaidi Kelâmiyeden istinbat edilir bir hal doğuyor.

Başlangıçta dinî bir nazariyeyi akliyle, mevzuayi ilmiye halinde tedvin etmek, imân ve akide meselelerini reyî akli, mantıkla incelemek emelinden doğan sonraları tevil ve tarifler yapmak suretiyle dinin vahde ve ittihat belirten içtimaî esaslarını unutturan birçok mezhepler zuhur ediyor.

Bu defa da asil bidatı reddetmek üzere *İbni Küllab*'ın sünni kelâmı vaziyetini görüyoruz ki Eş'âri kendisine tabi olmuştur. Böylece bidadları hazzırlayan Kelâm yanında cedele⁽³⁶⁾ müstenit dini akideleri müdafaa eden Kelâmı görüyoruz. Bu arada birçok Kelâm davaları tahaddüs ediyor. Bunun içindir ki sonraları Kelâmı müdafaa eden mütefekkirler yanında kelâm ve kelâmiyetin lüzumsuzluğunu hatta zararını ileri sürenler olmuştur.

İşte Felsefe şubesinde meşrutiyetin ilânından sonra okutulan Kelâm bu çevresini çizmek istediğimiz eski kelâmdır. Çok zaman mevzu ve gayesi bir fakat metodları birbirinden tamamen ayrı olan mabâdittabia ve Kelâm kav-galarını bertaraf etmek Dekart ile başlayan Felsefe anlayışı ve metodlu bir çalışma ile kelâm ve mabâdittabia çalışmalarını birbirinden ayırt etmek için hocamız yeni İlmî Kelâm adlı eserlerini ilim dünyamıza veriyorlar. Eserin başındaki mukaddimayı okuyanlar hatırlayacaklardır.

Eserde iskolastik felsefeden ayrı bir anlayışla Allah'a, sıfata, mebde ve Maada ait mesâilin vukufu metodik bir tarza incelendiğini görmekteyiz.

Üstadımız yalnız bu kadar da kalmadılar. Yeni bir zihniyetle yeni bir felsefe anlayışıyla dünya çapında değeri büyük ve zengin etütlere mevzu

(34) Türktür; İslâm rasyonalizmini tesis etmiştir. (İslâm'da Türklerin Mevkii adlı Şemsettin beyin konferansı).

(35) Bu Vâsılı İbni Ata İ Gazal'dır ki mutezilenin reisidir.. (Yeni İlmî Kelâm, İzmirli İ. Hakkı)

(36) İlmî cedel usulü fikhın bir şubesi olup mezahibi fıkhiye arasında cereyan eden mu-nazaranın adabından bahseder (Yeni İlmî Kelâm, İzmirli İ. Hakkı).

olacak İslâm filozoflarını onların sistemlerini metodik bir tarzda incelediler⁽³⁷⁾.

İslâm filozoflarının getirdikleri delilleri ortaya koydukları problemi garp mütefekkirlerinin görüş ve düşünüşü ile inceleyip vuzuha ifade ederek mukayese ve intikat yaparak islâm felsefesini de metodlu bir bilim haline getirdiler.

İslâm felsefesi okuttukları devre ait taş basma notlar bu anlayışla ortaya konmuş kıymetli bir eserdir.

Tarih Kurumu tarafından basılmış olan Müslüman Türk Filozofları hakkında broşür, Elkindi, Ebubekiri, Razi felsefesi bu alandaki metodlu ve vukufu telifleri ile ortaya koydukları ölmez eserler manalı ve verimli çalışmalarının belîğ birer ifadesidir. Bu eserlerin herbiri ayrı ayrı üzerinde durulacak değerleri belirtilecek bir kaynaktır.

Son yıllarda sayın profesörlerimizin işaretiyle üniversite gençlerinin takdir ve hayrankârlıkla karşılanacak seminer çalışmalarında özlü ve özel etütlerde geniş ölçüde yer alan kendi büyüklerimiz ve eserlerini tanıtmak hususundaki gayretler hocamızın eserlerinde zengin ve verimli bir mevzu bolluğu bulacaklardır. Böylece yapılacak dikkatli etüt ve tahvillerin sayın hocamızın değerlerini daha etraflı ve şumullü bir tarzda belirteceği ve ilim dünyasına tanıtacağı pek tabiidir.

Faika İsam Onan

Bunun üzerine üstat kürsiye çıkararak: “Tahassüsat iki türlüdür biri maddî diğeri manevidir. Maddî tahassüsat bedene maneî tahassüsat ruha taallük eder ben bugün ruhan mütehassisi olduğumdan dolayı memnunum bu, benim için berat, ailem için bir şeref, gençler için bir dersi ibrettir” diyerek kürsüden indi. Ertesi gün İstanbul’da çıkan bütün gazeteler bu jubile hakkında yazılar yazdılar.

Üstadın hastalığı, vefatı

Üstat bünye itibariyle sağlam idi. Hayatında ancak bir defa tifo gibi buşak hastalık geçirmiştir. Ancak 1337 yılında şeker hastalığına tutulmuş ve uzun zaman haftanın belirli günlerinde kardeşim doktor Necmettin’in tav-

(37) İslâm feylesofları meyanında (Muhittin Arabî ile İranlı Celâlettini Devanî. Farabi İbni Sina, İbni Baece) meşhurdur (Babam İ. H. İzmirli’nin hususi notundan)

siyesi üzerine rejim yapmak suretiyle hastalığın ilerlemesine mâni olunurdu. Bu hastalık onu çalışmaktan alıkoymamıştı. Nihayet ölümünden altı ay evvel dimağına gelen şıryanların zafiyeti (Kaşeksi arteriyel) görüldü ve 26 Aralık 1945'de Kadıköyü'nde Cevizlik'teki evinden Ankara'da bulunan küçük kardeşim Hayrettin'in yanına gitti. Orada hastalığı artmış olduğundan kardeşim doktor Necmettin kendisini görmek üzere Ankara'ya gitti. Hastalığının son derece arttığını görünce bana haber verdiler. Ben alalecele 30 Ocak 1946 Çarşamba günü akşamı İstanbul'dan Ankara'ya gittiğim zaman babamı koma halinde buldum beni tanımadı ve komadan çıkamayarak o akşam yani 31 Ocak 1946 Perşembe günü saat 18.30'da hayata veda etti.

Cenaze töreni

2 Şubat 1946 Cumartesi günü Ankara'da Hacı Bayram Camii'nde namazı kılındıktan sonra büyük bir kalabalıkla ve tabutu el üstünde olarak Hacı Bayram camiinden belediye önüne kadar götürülerek orada cenaze otomobiliyle Cebeci'de asrı mezarlığa götürülmüş ve 149 numaralı lahide defnedilmiştir.

Cenazede Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, milletvekillerinden Reşat Şemşettin, Nevzad Ayas, Emniyet Umum Müdürü Osman Sabri Diyanet İşleri Reis muavini Aksekili Ahmed Hamdi, müşavirlerden Yusuf Zia, Radyo gazetesi muharriri Nurettin Artam, yüksek mühendis Süreyya Serez ve Muhittin Toköz, Nurettin dış ticaret reis muavini Nejat Aytaman, posta telgraf levazım müdürü Hikmet ve daha bir çok zevat hazır bulunmuşlardır. Allah gani gani rahmet eylesin⁽³⁸⁾.

Üstadın ölümü münasebetiyle: 1 Şubat 1946 tarihli Ulus gazetesinde 2 Şubat 946 tarihli Vatan gazetesinde yazılar vardır. 3 Şubat tarihli Cumhuriyet gazetesindeki Ömer Rıza Doğrul'un makalesini aynen yazıyorum:

İsmail Hakkı İzmirli

Yarım asırdan fazla bir zaman ilim hayatımızda ünlü bir mevki tutan ve unutulmaz eserler bırakan büyük üstat İsmail Hakkı İzmirli'yi de kaydedtiğimizi derin teessürler içinde haber aldık.

(38) Üstadın hastalığı esnasında Emniyet Umum Müdürü Osman Sabri ile sabık milletvekillerinden Nevzad Ayaz'ın unutulmaz hizmetlerini burada zikretmeği bütün İzmirli ailesi namına bir borç bilirim..

Kendisi, yalnız memleketimizde değil, bütün İslâm âleminde eşine ender tesadüf edilir bilginlerdendi. Merhum üstat İslâm ilimlerinin hemen hepsinde geniş ve derin vukufu ile temayüz etmiş ve bu ilimlerin hemen hepsine dair kıymetli eserler yazmış, medreselerimizde ve eski Darülfünun ile Üniversitemizde bu ilimlerin hemen hepsini senelerce okutmuş, binlerce ve binlerce talebe yetiştirmiş, ömrünün son anına kadar ilmî araştırmalarla meşgul olmuş, yaşının ilerlemesi yüzünden emekliye ayrılması üzerine de bir dakika dinlenmeden ilmî çalışmalarına bütün hararet ve heyecanı ile devam etmiş, velhasıl elli yıldan fazla gece gündüz ilim âlemine hizmet ede ede yaşamış ve hizmet ede ede Allah'ın rahmetine kavuşmuş bir şahsiyetti.

Eserlerinin sayısı yüzü geçer ve bu eserlerinin her biri derin irfanının ve yüksek bilgisinin birer âbidesidir. En önemli mevzuu İslâm felsefesi idi ve İslâm felsefesinin eriştiği şahikaları belirtmek, İslâm tefekkürü ile garb tefekkürü arasındaki bağlantıları bulmak, İslâm tefekkürünü bu günün fikir ce-reyanlarına ulaştırmak onun en belli başlı endişesi idi.

“Yeni İlmî Kelâm” adıyla neşrettiği eserlerde bu gayeyi gözetmiş ve İslâm âlemine çok büyük armağanlar bırakmıştır. İlim adamlarımız içinde onun derecesinde verimli olanlar, onun kadar irfan kitaphanemizi zenginleştirenler parmakla gösterilebilir.

Merhum bütün ömrünce kaybetmediği vasıf, ilim heyecanı idi. İlim heyecanı, sıhhatinin çöküntüye uğramış olmasına rağmen, ona eskimiye tazelik ve canlılık veriyor ve merhum üstat bu heyecan sayesinde en gürbüz sıhhatin başaramayacağı işleri gıpta ve tebrike değer muvaffakiyetle başarıyordu. İlim heyecanı, onun bütün ömrünü aydınlatan bir güneşti. Uzun bir zaman çektiği ve ıstıraplarına dayandığı şeker hastalığı dahi, onun bu heyecanını yıpratamamış ve onun için aydınlatan güneşi söndürememişti. Onun için ömrünün son senelerinde, 1953 yılı için, yani İstanbul fethinin beşyüzüncü yılını kutlamaya iştirak için çalışıyor ve büyük bir eser hazırlıyordu. Onun bu büyük eseri de ölmeden tamamlamış olduğunu sa-nıyorum.

Merhum üstadın bu muazzam işi başarmak için çalışmaya başladığı zaman yaşının yetmiş, hatta yetmişbeşi aşmış ve şeker yüzünden bir hayli yıpranmış olduğunu gözönüne getirirsek, ruhunu kaplıyan ilim, heyecanının ona verdiği olağanüstü kudretin mahiyetini az çok kavramış oluruz. Nitekim onun yüze yakın eser telif etmiş olması, heyecanının yaratıcılığını söz götürmez vuzuh ile belirtmektedir.

Merhum, ömrünün son yıllarını, Fatih'in felsefe cephesini aydınlatmağa aid olan eserini yazmakla geçirirken başka İslâm-Türk An-

siklopedisinin baş muharrirliğini büyük bir liyakat ve ihtisas ile ifa ediyor ve en mühim bahisleri kaleme alıyordu. Merhum üstad birkaç sene daha yaşamış olsaydı, ilim ve irfanının bütün özünü bu eserle vermiş ve İslâmî her meseleyi araştıran ilim erbabını, ihtisası dairesindeki her bahis hakkında aydınlatmış olacaktı. Onun ölümüyle İslâm-Türk irfanı, telâfi edilmez bir kayba uğramıştır.

Merhum üstadın en mühim başarılarından biri, kendi dileğince bir hususî kütüphane kurmak ve bunu kurmak için her fedakârlığı göze almaktı. Kendisini alâkalandıran her eseri, uzaktan yakından getirtir ve ondan faydalanırdı. Kendisi senelerce önce bu çok kıymetli kütüphaneyi milletine hediye etmiş ve onun bütün kitapları Süleymaniye Kütüphanesi'ne yerleştirilmişti. Hayatının en büyük zevklerinden biri, sıhhatinin yardım ve müsaadesi nisbetinde Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki odasına çekilerek tettebbularile meşgul olmak, yahud bir meseleyi araştırmak yolunda yardıma muhtaç olanlara yardım etmekte.

Çünkü merhum üstad, ilmîni nefsine hasretmek isteyen hodperestlerden değil, onu bol bol vermekten haz duyan fedakârlardandı. Bir eseri ele geçirincede onun bir başkası tarafından görülmemesini isteyerek ilim üstünlüğü taslamak, onun ömründe tenezzül etmediği bir küçüklüktü. Bilâkis üstad İzmirli, bütün ömrünce, her isteyenden ilmîni esirgememiş ve her dileyene bütün bilgisini sunmuştur.

Üstadın ilim ahlâkı da, ilim heyecanı seviyesinde idi.

Tannısının huzuruna, bütün bir ömrü ilme vakfetmiş, ilim için yaşamış ve ilim yolunda ölmüş bir ilim şehidi vakarile yükselen İzmirli, yalnız bizim değil, bütün İslâm âleminin dolduramayacağı derinboşluklar, taziyet ve tesselli kabul etmez matemler bırakarak bizden ayrılmıştır.

Kendisini otuzbeş yıl önce Mehmet Akif'in muhitinde Babanzade Ahmed Naim'le, Ferid Kam'la birlikte tanımak şerefini kazanmış ve onun iltifat ve teveccühü ile karşılanmışım. Kendisi Mehmed Akif muhitinin en belli başlı erkânındandı ve o meclis, "İzmirli"siz tamamlanmazdı. Onların hepsi Allah'ın rahmetine kavuştular. Nihayet o da, o meclisi bambaşka bir âlemde tamamlamak üzere onlara katıldı. Ve onlar gibi, o da, bizi öksüz bıraktı.

Türk milletine ve İslâm âlemine başsağlığı dileriz.

Ömer Rıza Doğrul

Bunlardan başka 6 Şubat 1946 tarihli İzmir'de çıkan Yeni Asır gazetesinde, Vakit gazetesinde 18 Şubat 1946 tarihli Haber gazetesinde⁽³⁹⁾, Tasvir gazetesinde, Yeni Adam mecmuasında, Yeni Çağ mecmuasında, 10 mart tarihli Ulus gazetesinde⁽⁴⁰⁾ yazılar yazılmıştır.

Milletvekillerinden sayın İbrahim Alâeddin Gövsa ile Cemil Çağlayan ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'dan ayrıca taziye mektupları da gelmiştir... Bir tanesini aynen yazıyorum:

Celâlettin İzmirli (İstanbul E. Lisesi Öğretmeni)

Değerli babanız Profesör İsmail Hakkı İzmirli'nin ölümü beni de onun bütün dostları ve takdirkârları gibi çok derinden mütesir etti. Size başsağlığı dilerken babanızın değerli memleket hizmetlerini şahsınızda devam ettireceğinizden emin bulunuyorum. Gönülden taziyelerimle saygı ve sevgilerimin kabulünü dilerim.

CHP Genel Sekreteri

Kırklareli-Milletvekili N. Kansu

Nurettin Artam da üstadın ölümü münasebetiyle şu beyti söylemiştir:

*Hakkıyı Hakka eyledik isâl
Ona Hasret çekerdi İbni Kemâl
Yürüdü Hakka Hakkı İzmirli
Çekeriz biz de şimdi İsmi Celâl.*

Feragati nefis ile çalışan, binlerce talebe yetiştiren, beynelmilel şöhret kazanan, Maarif madalyalarıyla taltif edilen, memleketimize kıymetli eserler bırakan üstadın vefatı yalnız Türkiye için değil, bütün İslâm âlemi için büyük zayıttandır..

İstanbul 2 Haziran 1946

Celâleddin İzmirli

(39) Haber gazetesindeki makale tarafımdan yazılmıştır.

(40) Bu makale Nevzat Ayaz tarafından yazılmıştır.